

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra společenských věd

Karel Chladil

Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání
a Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání

Aktuálnost stoické filosofie

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Zdeněk Novotný, CSc.

OLOMOUC

2011

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci pod názvem *Aktuálnost stoické filosofie* vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne

Podpis

Rád bych poděkoval vedoucímu práce Doc. PhDr. Zdeňku Novotnému, CSc. za odborné vedení i za podnětné rady při zpracování této práce.

Obsah

Úvod.....	- 1 -
1. Stoická filosofie	- 2 -
1.1 Předchůdci stoicismu: Kynická škola a Epiktétos	- 2 -
1.2 Vývoj stoicismu	- 4 -
1.3 Stoická logika, fyzika a etika	- 7 -
2. Filosofie Seneky a Marka Aurelia	- 12 -
2.1 Senekův život a filosofie.....	- 12 -
2.2 Život a filosofie Marka Aurelia.....	- 21 -
Závěr	- 29 -
Použitá literatura	- 31 -

Úvod

Řecká filosofie antiky je jedna z nejstarších filosofí v Evropě. Je takřka nemožné zjistit, kolik významných osobností a filosofů řecká filosofie ovlivnila. Velký důraz se kladl na otázky vzniku světa a jeho zákonitosti. Z toho důvodu se občas zapomíná na etiku a právě proto se tato bakalářská práce bude zabývat stoickou filosofií. Stoicismus je považován za filosofii, která je známá svým rozvinutým pojetím etiky, na rozdíl od dalších řeckých filosofí. Stoicismus je praktický a člověk ho může bez jakýchkoliv velkých úprav aplikovat v dnešní době.

Celá práce bude rozdělena na dvě hlavní kapitoly (charakteristika stoické filosofie a rozdíl mezi Senekou a Markem Aureliem). Konkrétně se první kapitola bude zabývat předchůdci stoicismu, vývojem stoicismu, logikou, fyzikou a etikou stoicismu. Kapitola druhá se bude výhradně zabývat dvěma významnými představiteli stoické filosofie, Senekou a Markem Aureliem. Nejprve budou stručně uvedeny jejich životopisy a posléze rozebrána ta díla, která mají stejnou nebo obdobnou tematiku u obou (v závěru budou jejich díla srovnána, zdali se v pojetí některých společných témat shodují, a naopak v čem se liší). K celé práci budou použity zdroje a literatura viz „Použitá literatura“.

1. Stoická filosofie

Tato kapitola bude vycházet hlavně ze čtyř knih a jedné skript: *Jak (se) učit filosofii* od Zdeňka Novotného (Olomouc, 2004), *Malé dějiny filosofie* od Hanse Joachima Störiga (Kostelní Vydří, 2007), předmluva z knihy *Hovory k sobě* Marka Aurelia napsaná Ludvíkem Svobodou (Praha, 1975), *Nástin dějin evropského myšlení* od Ivo Tretery (Praha-Litomyšl, 1999), *Moudrost stoika Epiktéta* od Josefa Hiršala (Olomouc, 1996) a *Poznámky k dějinám filozofie* od Tomáše Měšťánka (Praha, 1992). K tomu ještě poslouží i internetové zdroje, jako je například *Encyclopædia Britannica* a *Internet Encyclopedia of Philosophy* (webový zdroj viz Použitá literatura).

Tato kapitola pouze nastíní stoickou filosofii. Způsob, jakým bude koncipována tato kapitola, je částečně ovlivněn knihou od Johna M. Rista, *Stoická filosofie* (Praha, 1998).

1.1 Předchůdci stoicismu: Kynická škola a Epiktétos

Předchůdců stoicismu je mnoho, ale tato bakalářská práce se omezí na kynismus, který svým pojetím připomíná stoickou etiku, a Epiktéta. Z dalších vlivů, kterými se zde ale nebudeme zvlášť zabývat, můžeme jmenovat např. Hérakleita z Efesu (oheň), Platóna (teorie nejvyšší ideje), Aristotela (látka a tvar, kategorie).

Kynickou školu, dnes řazenou pod sókratovské školy, založil Antisthénés (445-365 př.n.l.). Ve své době se ani tak nejednalo o školy, jako spíše o volná sdružení osobností od doby Platóna až po římské období. Kynici se vyznačovali heslem apatie (indiferentnost). Kynikové neměli žádné povolání, nevykonávali žádný úřad a byli chudí, což vedlo k jejich lhostejnosti vůči dalším běžným hodnotám (např. láska k vlasti). Kynici byli světoobčané, kosmopolité. Opovrhovali uměním, vědou a pojmovou spekulací.¹ Pro kyniky bylo všechno jednoduché. Tvrdili, stejně jako později Arthur Schopenhauer, že není důležité, co člověk má, ale čím je. Pro ně mělo větší cenu, co si duchovně osvojili.

¹ Srv. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*. Přeložili Miroslav Petříček, Petr Rezek, Karel Šprunk. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2007, s. 143.

Jeden z dalších slavných kyniků byl Diogenés ze Sinopy, který byl žákem Antisthena a současníkem Alexandra Velikého. Kolem Diogena se vypráví jedna anekdota. Když mu světovládce Alexandr Veliký nabídl splnit libovolné přání, Diogenés prý odpověděl: „Ustup mi trochu ze slunce!“ Nato Alexandr řekl: „Kdybich nebyl Alexandrem, chtěl bych být Diogenem.“² Diogenés údajně žil v sudu nebo v psí boudě a jeho jediným majetkem prý byla miska z dýně, kterou si nabíral vodu. Když zjistil, že pes dokáže pít i bez misky, zahodil misku a naučil se pít vodu i bez misky. Diogenovi se říkalo „Pes“, řecky kyón. Je dost možné, že právě z tohoto slova pochází název celého směru, tak i výraz pro nemístného vtipálka (cynik). Kynikové byli známí tím, že mluvili do svědomí svým spoluobčanům a že je dělili na moudré a blázny.

Filosof Epiktétos už je představitelem stoicismu, nikoliv jeho předchůdce. Narodil se údajně v roce 55 n.l. ve Frygii a údajně zemřel v roce 135 n.l. v Nikopoli. Informace o něm jsou sporné a mnoho se jich nedochovalo. Ví se, že byl otrokem propuštěný na svobodu pro své nadání.

Epiktétos je významný představitel stoicismu, vychází ze staré stoy a věnuje se stoické etice. Při formování své filosofie se inspiroval sókratovským kynismem a chrysippovským stoicismem. Svůj život žil podobně jako kynik Diogenés, údajně v chatrči bez dveří, o které tvrdil, že v ní není, co ukrást.³ Stejně jako Diogenés a Sókrates neseptisoval svoji filosofii. To udělal až jeho žák, Arrianos z Nikomédie.

Co se týče Epiktétovy filosofie, tak je známo jeho heslo, které mu bylo zásadou: „Trp a odříkej se!“ (anechú kai katechú).⁴ Jádrem jeho filosofie je výklad o dobru a zlu, které jsou zcela závislé na naší vůli. Vrchol dobra je rozumný způsob praktického života.⁵ Veškeré lidské jednání musí být v souladu se společností. Tak jako Seneca a Marcus Aurelius, tak i Epiktétos radí nehněvat se na špatné, protože i to, že na světě jsou špatní, je přirozené. Dále radí, že člověk má plnit úkol určený od Boha.

Epiktétos je považován svou filosofii a svým jednáním za silnou osobnost, která výrazně kladla důraz na vůli, podřizování se světovému řádu, nesobectví a

² Tamtéž, s. 143.

³ Srv. tamtéž, s. 109.

⁴ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha-Litomyšl: Ladislav Horáček-Paseka 1999, s. 109.

⁵ EPIKTÉTOS. *Moudrost stoika Epiktéta*. Přeložil Josef Hruša. Olomouc: Votobia 1996, s. 7.

službu bližnímu. Z jeho filosofie se nám dochovala pouze dvě jeho díla, a bohužel ne vcelku, Rozpravy (obsahující čtyři knihy) a Rukojeť (výťah veškeré Epiktétovy moudrosti), které byly přeloženy i do češtiny.

1.2 Vývoj stoicismu

Stoická filosofie je svým vznikem spjata zejména s helenistickým obdobím zhruba kolem roku 301 př.n.l., ale přitom už je známo, že zárodky této filosofie zde byly daleko dřív (tyto zárodky můžeme nalézt u Hérakleita, Démokrita, Sókrata a sókratovských škol, Platóna a platóniků, Aristotela). Název tento směr dostal od sloupové síně, kde se stoikové scházeli (stoa poikilé). Stoicismus za svých 500 let prošel řadou změn a vlivů, a je velmi obtížné stanovit, v čem se shodují. Proto je stoicismus rozdělen na tři hlavní směry, stará stoa, střední stoa a nová stoa.

Stará stoa

Ve starém období vyzdvihujeme dvě jména. Zénona z Kítia, který je zakladatelem, a Chrýsippa, který udal zákonitosti stoicismu a dal mu pevnou formu. Podle Ivo Tretery byl Chrýsippos považován za velmi pracovitěho systematika a organizátora. Tvrdí se, že nebýt Chrysippa, tak není ani stoicismu a že kdyby bohové používali dialektiky, byla by to jistě Chrysippova dialektika.⁶ Zénon dělil filosofii na tři části, logiku, fyziku a etiku. Toto vymezení zůstalo potom i u dalších dvou období stoické filosofie. Logika je pro něj kosti a šlachy, fyzika duše a etika maso.

Do logiky ještě stoikové přidali dialektiku. Díky ní se snažili definovat a vymežit kritéria pravdy, tzn. noetiku. V této elementární logice ještě probírali gramatiku a také poetiku. Do fyziky patřilo vše, co se týkalo přírody, včetně teologie a psychologie. Za nejvyšší princip všeho jsoucna (všehomíra) považovali Božstvo totožné s Praohněm, které vše prostupuje. Tím navazují na Hérakleita z Efesu. Etika byla pro stoiky vědění a hrála u nich velmi důležitou roli. Je známo jedno přirovnání: filosofie je ovocný sad, logika jej ohrazuje, fyzika jsou stromy v něm, etika je ovoce.

Teorie poznání by se dala označit jako radikální empirismus či sensualismus (na počátku je tabula rasa). Stoikové tvrdí, že představy jsou osvojené, uchopující a

⁶ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha-Litomyšl: Ladislav Horáček-Paseka 1999, s. 109.

vychází se z jednotlivin sobě nepodobných, tak jako dva listy téhož stromu se nepodobají, ale mají reálnou jsoucnost a duše si z nich vytváří pojmy. Dialektika se dá uchopit jako formální logika, nauka o kategoriích, o pojmu, soudu a úsudku. Sama logika je sloučení sensualismu a aristotelovské elementární logiky.

Ve fyzice jsou stoikové materialistickými monisty, i když jim je vytýkáno, že nejsou důslední. Uznávají dvojí princip, činný a trpný. Stoikové dále kladou velký důraz na sudbu, kde máme cosi předurčeného a počítají s tím, že člověk se může od této sudby odchylovat, ale je správné se zase vrátit. Přírodu stoikové rozdělovali na 4 stupně, anorganický (tzv. držení), rostlinný (tzv. fysis), živočišný (tzv. pudy) a lidský (tzv. duše nebo logos). Duše popř. logos se ve své podstatě rovnají světovému rozumu nebo bohu (viz Platón a ideje). Lidská duše je ohnivé povahy a má osm částí: pět smyslů, schopnost mluvit a plození a vládnoucí duch, sídlící v prsou. Podle stoiků je duše po naší smrti ještě nějakou dobu živá do doby, než nastane konflagrace.

Etika (částečně spojená s logikou a fyzikou) má několik hlavních zásad. Vše se řídí vesmírnými zákony, které lze poznat. K tomu, abychom je poznali, má člověk rozum a může se jimi řídit, pokud je pozná. Ctnost je vědění a obráceně. Stoikové se ptali, co je cílem, a hledali nejvyšší dobro. Na základě panteistického pojetí jim vyplynulo: žít v sepětí s přírodou, žít v souladu s vesmírem, tzn. že člověk má být sám sebou, vést důsledný život, shodný v sobě samém a ve shodě s lidskou přirozeností, kde základem je pud sebezáchovy. Z toho vyplývá blaženost (eudaimoniá), pokud je ve shodě s rozumem. Správný poměr nazýváme ctnost. Ctnost je pojem dvou barev. Jsi buď ctnostný, anebo nectnostný. Není žádné méně nebo více ctnostný. Stoikové uznávali případy, kdy se nectnostný člověk přibližuje ctnosti, o takovém člověku mluvíme jako zatím nectnostném.

Stoikové staré stoy dále rozlišovali dva druhy pudů, rozumné a nerozumné. Jedná se zejména o vášně, které jsou podle nich nepřirozené, protože jsou nerozumné (tzv. nerozumná hnutí duše). Stoikové vytyčili čtyři vášně (rozkoš, žal, touha, strach) a uznávali snahu oprostít se od nich. Připouští se pouze nálady, radost (obdoba rozkoše), opatrnost (obdoba strachu), a touha vůle. Jenom žal nemá obdobu.

Stoikové nejsou proti zařazování se do společnosti, hlásají světoobčanství. Všichni lidé jsou podrobni stejným kosmickým zákonům. Stoikové dále schvalovali sebevraždu, Zénon a později jeho žák Kleanthés z Assu v Tródě ji spáchali. Stará

stoa je považována za přísnou, ale ušlechtilou. Trpí základním rozparem, uznává sudbu, a přitom klade velké nároky na lidskou vůli.

Střední stoa

Střední stoa upouští od radikalismu a dostává se k eklekticismu pod vlivem platóniků. Podoba stoicismu, jaká se vyučuje na středních školách, vděčí právě střední stoe. V době střední stoy se zakládaly akademie (např. Arkesiláos a Karneadés zakládali tyto akademie). Arkesiláos kritizoval tezi o uchopujících představách. Karneadés zase tvrdil, že nelze rozlišit pravdivé představy od klamných. Ani dokazování těchto představ nás k pravdě nedovede, protože bychom už to museli předtím dokázat, přičemž zjistíme, že se dá takto dokazovat do nekonečna. Karneadés dále napadal teologii. Podle něj není na světě žádné moudré řízení světa, ani prozívatelnost a celková představa boha je plná rozporů.

Mezi další významné myslitele té doby patří např. Boethos ze Sídónu, představitel aristotelismu, dále Panaitios z Rhodu. Pro něj platí hesla, že svět je věčný, věštění není možné a duše není nesmrtelná (shoda s Karneadem). Panaitios z Rhodu popudil svou umírněností a spisem „O povinnostech“ Cicera. Panaitiův žák Poseidónios byl také platonikem a napsal komentář k Platónovu spisu „Tímai“, který se stal východiskem pro vznik novoplatonismu. Poseidónios zdůrazňoval protiklad mezi vášnivou a rozumnou mohutností duše, jež je v srdci. Duši pokládal za hmotnou s tím rozdílem, že je jemnější než tělo. Svými názory se odpoutával od stoicismu a na základě platónských prvků, které uznával, se mluví o jeho vztahu stoicismu ke křesťanství. Dále Poseidónios uznával, na rozdíl od jiných té doby, světový požár. Podle něj mezi další věci, které mají cenu, patří i bohatství a zdraví.

Stoikové střední stoy měli velký vliv na pozdější myslitele, jako jsou Cicero, Varro, Seneca, Fijón z Alexandrie a také křesťanští spisovatelé.

Nová stoa

Nová stoa spadá do doby císařského (úpadkového) Říma. Myšlenky jsou nesamostatné a nepůvodní, vládne eklekticismus a synkretismus, přebývají sklony k náboženství a k mysticismu. Nejvýznamnější filosofií v tomto období je právě stoa a převládá zájem o problémy morální. Stoikové této doby už nekladli důraz, jak tomu bylo u předchozích dvou období, na logiku a fyziku, ale na etiku. Mezi hlavní

představitel nové stoy patří Lucius Annaeus Seneca, Epiktétos a Marcus Aurelius, který je považován za nejvýznamnějšího a také posledního stoika.

1.3 Stoická logika, fyzika a etika

Nejvýznamnější z těchto tří odvětví je etika, na kterou se hlavně kladl velký důraz v pozdní stoické filosofii. Aby člověk pochopil spojitost mezi jednotlivými třemi složkami, musí znát i logiku a fyziku stoicismu.

Logika

Ze stoické logiky je nejdůležitější hlavně její filosofická stránka, zejména názory gnoseologické, které zčásti vychází z Demokrita, Aristotela a sensualismu. Pro stoiky platí, že lidská duše přichází na svět čistá a nepopsaná (tabula rasa), na kterou se pak v průběhu našeho života zapisuje pomocí smyslových vjemů (aisthéseis) a představ (fantasiai). Diogenés Laertios se k této myšlence vyjadřuje těmito slovy: „Představa je otisk v duši; toto jméno bylo vhodně přeneseno od otisků vznikajících pečetním prstenem ve vosku“⁷.

Stoikové se v logice nejvíce věnovali kritériu pravdivosti, které patří do logiky právě díky stoikům. Stoikové kladli důraz na rozdíl mezi pravdivými a nepravdivými představami. Pravdivé představy jsou představy uchopující (fantasiai kataléptikai). Uchopující proto, že jsou tak zřejmé a svou jasností očividné, až nás to přímo uchopuje za vlasy a nutí vyjádřit souhlas⁸. V novověké filosofii bychom mohli použít Descartovo pojetí představ evidentních či intuitivních. Rozdíl oproti Descartovi je v tom, že stoická uchopující představa je jasná a pravdivá, že vzniká z věčného podkladu a je přesně podle něho do mysli vtlačena a zůstává v ní jako otisk, zatímco neuchopující představa je pak ta, jež nevzniká z věčného podkladu, nebo sice vzniká, ale ne přesně podle něho, a není tedy jasným otiskem⁹.

V rozporu s tímto sensualistickým pojetím kritéria pravdivosti bylo stoické učení o určitých vrozených dispozicích (prolépseis), které v sobě mají lidé od narození jako „běžné“ všem společné pojmy (koinai ennoiai), např. pojmy dobra, bohů. Toto pojetí chápe pravdu jako záležitost tzv. všeobecného souhlasu či „shody

⁷ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha-Litomyšl: Ladislav Horáček-Paseka 1999, s. 110.

⁸ Srv. tamtéž, s. 110.

⁹ Srv. tamtéž, s. 110-111.

národů“ (consensus gentium). Z tohoto pojetí mohlo také vyplynout nesprávné přesvědčení, že pravdu lze odhlasovat, že určité představy jsou pravdivé proto, že v ně věří většina.

Díky stoikům se vytvořil nový rozměr v uchopení logiky. Od Aristotela se liší tím, že za jednotku logických operací si nezvolili termín, název a pojem, ale věty, soudy a výroky. Tomuto uchopení se dostalo plného ocenění až ve dvacátém století, zejména u matematických logiků, např. u prof. Lukasiewicze.

Fyzika

Stoická fyzika může také být považována za jakýsi druh pantheistického monismu, který může být chápán jako materialistický. Reálná jsoucna, která se dělí na tělesná a hmotná, jsou ta, která jsme schopni smyslově vnímat. Při užití abstrakce můžeme svět rozlišit na princip pasivní a aktivní. Pasivní princip je hmota a aktivní princip je bůh (vliv Aristotela a Platóna), který je u stoiků považován za materiální. Jedná se o spojení ohně a vzduchu, jakýsi teplý dech, ohnivě vanutí neboli pneuma. Božské pneuma proniká trpnou hmotou jako oheň rozžhaveným železem.¹⁰ Tímto způsobem se dá vyložit všudypřítomnost boha. Plotinos prohlásil, že stoikové zavedli boha jen tak ze slušnosti, jako určitý druh hmoty, která nabyla kvality.

Na rozdíl od Aristotela pneuma nemá vnějšího hybatele, ale je přímo uvnitř pohybu věcí, jehož pohyb je tonický (tonos – napětí) a jehož intenzita je odstupňována. Neživé předměty mají nejmenší tonos a rozumné bytosti mají největší tonos. Jedná se o tzv. dynamismus. Stoická fyzika může někomu připadat jako pouze materialistická, ale vše prostupující božské pneuma je i duší, jenž svět zároveň spiritualizuje, zbožšťuje a vnáší do kosmu nadpřirozený prvek.¹¹ Pneuma je zároveň logos a z toho vyplývá, že i celý kosmos je vyplněn racionalitou. Dalo by se prohlásit, že svět je oduševnělou a rozumnou bytostí a jakékoliv odehrávání se odehrává nutně, zároveň nejúčelněji a nejrozumněji ve shodě s predestinací (božská prozřetelnost). Díky této myšlence dochází k prvnímu filosofickému pojetí boha, kdy svět je uspořádán nejlepším možným způsobem, kdy jednotlivé nedokonalosti jen zvyšují dokonalost světa (theodicea).¹²

¹⁰ Srv. tamtéž, s. 111.

¹¹ Srv. tamtéž, s. 111.

¹² Srv. tamtéž, s. 112.

Tato celá myšlenka uchopení světa, kosmu či boha se dá shrnout do krajního determinismu a fatalismu, které ústí do stoické teorie věčného návratu. Co z ohně vyšlo, se i v oheň obrátí (navazují na Hérakleita a Empedokla). Stoikové připouští cyklické střídání vzestupného, tvůrčího období s nevyhnutelným a vše očišťujícím světovým požárem (ekpyrósis). Po tomto požáru pak dochází k obnově světa do jeho bývalé podoby (palingeneze), tzn. že se vše opakuje do posledního detailu.

Etika

Důležité pro stoickou etiku je žít v souladu s přírodou v obou směrech, čili žít v souladu s nejvyšším světovým řádem a žít v souladu s vlastní přirozeností (shoda s rozumem). Snaha stoiků byla vytvořit tentýž řád ve světě i v lidském nitru (mikrokosmos a makrokosmos). Když dodržujeme tuto cestu, dosahujeme ctnosti, která dále vede k blaženosti. Je pouze jedna ctnost. Ten, kdo ji má, má všechny ctnosti (rozumnost, spravedlnost, umírněnost). Takový člověk dosáhl moudrosti. Ovšem i zde funguje princip nectnosti (nerozumnost, zbabělost, nespravedlnost, nezřízenost).¹³ Není nic mezi ctnostmi a nectnostmi, buďto je člověk ctnostný anebo jím není. Neexistuje ani míra ctnosti, žádný člověk nemůže být ctnostný do jisté míry. Ctnost je jediné dobro a nectnost či špatnost je jediné zlo, vše ostatní je lhostejné (urozenost, neurozenost, sláva, ponížení, síla, slabost, bohatství, chudoba, krása, ošklivost, rozkoš, bolest, zdraví, nemoc, život a smrt). Později došlo ke zmírnění tohoto uchopení, kdy se připouštěly síla, zdraví a život jako hodnoty, kterým by se měla dávat přednost a které, když se s nimi správně zacházelo, sloužily jako další podmínky k dosažení blaženosti.

Další významnou stránkou stoické etiky je ideál mudrce (sofos), jehož definice je nezávislost na vnějším světě, který potlačil i své vnitřní vášně (pathé) a dosáhl stavu nenáruživosti (apatheia), klidu (hésychia), neotřesitelnosti (ataraxia), pravé svobody a soběstačnosti (autarkeia). Afekty a vášně byly stoiky považovány za nerozumný a nepřirozený pohyb duše či nadměrný pud. Filosofie má sloužit jako lék vůči vášním, které stoikové považovali za nemoci duše. Mezi největší vášně patří zármutek (tzv. nerozumná sklíčenost mysli), strach (tzv. očekávání zla), žádostivost (tzv. nerozumná snaha) a rozkoš (tzv. nerozumné vzrušení při věci zdánlivě žádoucí). Tak jako tomu je u ctností, i zde došlo ke zmírnění a připouští se u stoiků opatrnost

¹³ Srv. tamtéž, s. 112.

jako rozumné vyhýbání namísto strachu, vůle jako rozumná snaha namísto žádostivosti a radost jako rozumné vzrušení namísto rozkoše.

Ideál mudrce má ve stoicismu také svůj protiklad: člověk, jenž ctnost nemá, který je proto špatný, hloupý a pošetilý (afrón). Pouze mudrc je svoboděn, kdežto pošetilci jsou otroci. K této svobodě stoikové připouštěli dobrovolný odchod ze světa. Podle Seneky existuje pouze jeden vchod, kdežto východů je spousta, což naráží na několik druhů možností, jakým způsobem odejít ze světa. Tak jako stoikové uvažovali o svobodě, jsou si plně vědomi, že na světě jsou věci, které jsou v naší moci a které naopak nejsou. Z toho důvodu je stoický mudrc svobodný i v žaláři, i za předpokladu, že nemůže z žaláře odejít, jsou jeho myšlení, rozum a vůle svobodné. Naši svobodnou vůli nám nemůže nikdo vzít, tvrdí Epiktétos a po něm i Marcus Aurelius.

Další zajímavostí stoické etiky je uchopení fatalismu (viz stoická fyzika). Zajímavý paradox lze postřehnout, když budeme uvažovat, že jsem svobodný právě tehdy, když se řídím předem daným osudem, a naopak mi hrozí zánik, když půjdu proti chodu osudu.

Jako poslední zajímavost stoické etiky stojí za zmínku stoické učení o rovnosti a bratrství všech lidí a národů. Za důvod by se dalo považovat to, že pro všechny lidi na světě platí jediný řád věcí. Tento pantheistický monismus a helénistický kosmopolitismus (všichni jsou obyvateli jedné a téže země) zformoval stoický humanismus: „neříkej otrok, nýbrž člověk“ (Seneca).¹⁴

Stoická etika v historii měla vliv na rozvoj tradice přirozeného řádu a asketické morálky, které se uplatňují dodnes s mírnými obměnami. Přirozený zákon už nespadá pod stoicismus, ale zformoval se na základě myšlenek stoické etiky. Totéž platí i u asketické morálky.

Vznik přirozeného zákona jako univerzální systém je často spojován se vznikem velkých říší a království v antickém světě. Stoický přirozený zákon se lišil od aristotelského pojetí vyššího zákona, který fungoval na bázi přirozenosti. Stoikové prosazovali existenci rozumového vesmírného řádu, který má jistý záměr (tzv. božský či věčný zákon). Také prosazovali prostředky, které by rozumná bytost

¹⁴ Tamtéž, s. 113.

měla uplatňovat ve svém životě v souladu s tímto řádem. Tyto prostředky nazývali stoikové přirozený zákon, jenž měl za příčinu jednání ztotožnitelné s ctností.

Historik A. J. Carlyle tvrdí: „V politických vědách není změna ve své celistvosti tak ohromná, jako je změna od Aristotela až po pozdější filosofické myšlenky Cicera a Seneky... Domníváme se, že toto nemůže být lépe ilustrováno, než s ohledem k teorii rovnosti lidské povahy.“ Charles H. McIlwain ve svém díle „A History of Medieval Political Theory in the West“ tvrdí, že idea rovnosti lidí je nesporným přínosem stoiků do politického myšlení, a také, že největší vliv stoicismu je ve změně chápání práva, které z něho částečně vyústilo.¹⁵

Asketická morálka, z řeckého slova „askeo“, což znamená technické či umělecké zpracování, je typ morálky, který se poprvé objevil ve stoicismu. Ve stoickém pojetí slovo „askeo“ znamenalo cvičení, školení nebo výchovu. Snaha byla zřeknout se něčeho. Askese znamená typ mravního jednání a pěstování silné vůle.

Velkou pozornost získala asketická morálka v křesťanství, zejména v období středověku. V křesťanském pojetí potom askese fungovala jako základní prvek. Askese byla důležitým hlediskem v učení o křesťanských ctnostech. Askese mohl dosáhnout člověk pouze vlastním přičiněním. Jak získat představu o křesťanské ctnosti a možnosti ji získat, jsou nejlépe vystiženy v Matoušově evangeliu. Evangelium uvádí dva směry. První směr se týká ovládnutí svých vášní, afektů a dodržování pravidel a přikázání, což vyžaduje sebereflexi, cvičení a sebezdokonalování se. Druhé pojetí se pouze zabývá způsobem, jakým by se měl člověk zaměřit na konkrétní plnění povinností.

V průběhu vývoje křesťanské věrouky se asketická morálka dále rozvinula i v protestantismu, tzv. vnitrosvětská askese, jejímž hlavním propagátorem byl M. Weber. Tato askese se zabývala způsobem, jak získávat majetek. Podle Webera by se majetek a peníze neměly získávat pomíjivou formou. Už v mnoha puritánských spisech je obsažena ona zlidovělá fráze „čas jsou peníze“. Jelikož pracovat mohl každý, znamenal každý nevyužitý čas v práci méně peněz. Protestanté schvalovali dobré shromažďování majetku. Je to tzv. „žítí pro Boha“. Odsuzovali žebrání a jiné pomíjivé získávání statků. Celkově je tedy vnitrosvětská askese proti bezuzdnému užívání majetku. Celé toto pojetí vedlo k novému směru morálky, utilitarismu.

¹⁵ Srv. CARLYLE, A., MCILWAIN, C. Stoic natural law. *Natural Law*, April 2011 [online] [2011 05 01]. Dostupné z [www: http://en.wikipedia.org/wiki/Natural_law#Stoic_natural_law](http://en.wikipedia.org/wiki/Natural_law#Stoic_natural_law)

2. Filosofie Seneky a Marka Aurelia

2.1 Senekův život a filosofie

Lucius Annaeus Seneca se narodil v roce 4 př. n. l. v hispánské Cordobě. Ve svém mladém věku studuje v Římě a učí se od dvou stoiků, Sotiona a Fabiana a také od pythagorejce Attaly. V roce 26 n. l. dále studuje v Egyptě, kam jel na zotavenou, mravy a náboženství. Přitom píše svá první pojednání. Pět let poté se vrací do Říma a teprve až v Římě začíná jeho politická kariéra. Bohužel je obviněn z údajných pletek se sestrou zavražděného Caliguly a je proto vyhnán v roce 41 n. l. na Korsiku, kde setrvává osm let. Během svého vyhnanství na Korsice píše své konsolace - Útěchu pro Marcii, Útěchu pro matku Helvii a Útěšný list Polybiovi. Vzniká také další z jeho pojednání, O krátkosti života. V roce 49 n. l. se na přímluvu manželky císaře Claudia, Agrippiny mladší, vrací Seneca do Říma, kde vychovává malého Nerona. Když se po smrti Claudia stane Nero císařem, rázem se Seneca stává konzulem. V této době sepisuje další svá pojednání, O mírnosti a O šťastném životě. Když je na Nerův příkaz v roce 59 n. l. zavražděna Neronova matka, je Seneca označen za spoluvíníka. V tomto období píše pojednání O duševním klidu a O prozřetelnosti. Tři roky po této události odchází Seneca do ústraní a věnuje se psaní Listů Luciliovi a Otázek přírodovědných. Potom v roce 64 n. l. vzniká kniha O dobrodiních a rok nato je Seneca obviněn z účasti na spiknutí proti Neronovi. Na Neronův rozkaz je donucen spáchat sebevraždu. Během svého života psal také Seneca básně, veršičky, písně, satiry (Apokolokyntóza), epigramy ale i tragédie (např. Médea).

Seneca je považován za jednoho z nejvýznamnějších stoiků vůbec, o toto místo se dále dělí s Epiktétem a Markem Aureliem. Seneca se od svých „kolegů“ lišil ve své filosofii tím, že se nevěnoval pouze etice, ale i logice a fyzice. Seneca z těchto tří velikánů vyčníval počtem děl, ale i čtivostí. Mnoho lidí se při prvním učení stoicismu vrhají spíše k Senekovi než k Marku Aureliovi a Epiktétovi. Samotní křesťané, byť to není oficiálně potvrzeno, vycházeli v raném období svého působení i ze Seneky. Některé myšlenky jsou téměř totožné.

O krátkosti života

V tomto díle se Seneca zabýval, jakým způsobem využít čas. Ne z hlediska délky trvání našeho života, ale aby délka našeho života byla úměrně využita podle přirozenosti.

Seneca praví, že není pravda, že máme málo času k naplnění našeho života, jen ho hodně ztrácíme.¹⁶ Důkazem toho je, že si život sami zkracujeme, pokud ho neumíme užívat. Kvůli tomu si lidé stěžují na přírodu, ale podle Seneky je příroda štedrá. Člověk se sám drží v zajetí vášní a zbytečností, kterými se zaneprázdnňuje, přičemž jeho život jen plyne.

Jako jedna ze zbytečností je honba za štěstím (např. bohatství, sláva, majetek). Spoustě lidem je nakonec bohatství na obtíž, protože je to nakonec odvrací od správného využití času. Další spoustě lidem záleží na majetku a nestrpí, aby se ho někdo zmocnil, přitom sami dovolí, aby jim někdo zasahoval do jejich života. Čím větší majetek a statky lidé mají, tím více starostí. Čím větší starosti, tím více námahy zabere opatrování a udržování toho majetku nebo statků. Takoví lidé mají život krátký a ubohý.

Podle Seneky si nakonec ve stáří uvědomíme, kolik energie, úsilí a času jsme do těchto věcí investovali, a uvědomíme si, že jsme nakonec nežili vůbec nebo žili jenom krátce. Pochopíme, že umíráme předčasně.¹⁷ Někteří lidé se naproti tomu hájí tím, že až budou staří, tak teprve odejdou do důchodu. Seneca říká, že je dost pozdě na to začínat své plány v pokročilém věku, kterého se už ani nemusí dožít.

Za bezectnou zbytečnost považuje Seneca chorobu v podobě labužnictví a smyslném požitkářství. Každá taková zbytečnost, kterou se zaneprázdnňujeme, nám nedovolí se ničemu věnovat pořádně, protože člověk nepřipustí do sebe nic jiného. „Žít je to poslední, nač má zaneprázdněný člověk čas, a není nic těžšího než vědět, jak žít.“¹⁸ Zaneprázdnění mají jenom přítomnost, jenomže je velmi krátká a uniká jim, protože jsou zaneprázdnění.

Co dále zaneprázdnňuje člověka, je věnování svého času jiným. Velký člověk nedovolí, aby mu jeho čas někdo bral, protože ví, že je jen jeho. Každé volání o pomoc nás odvádí od nás samotných. Člověk kdyby se dozvěděl svůj počet let a

¹⁶ Srv. SENECA, L. A. *O duševním klidu*. Přeložil Václav Bahník. Praha: Arista 2004, s. 153.

¹⁷ Srv. tamtéž, s. 156.

¹⁸ Tamtéž, s. 161.

zjistil, že mu zbývá málo, určitě by jím šetřil. Je zbytečné s ochotou a s láskou dávat svůj čas druhým, protože sobě ubíráme a přitom druhým nepřibývá.

I otázka plánování je podle Seneky dalším případem zaneprázdnění. Plánování, zvláště na delší dobu dopředu vede k odkladu, a to zase vede ke ztrátě nejbližšího dne. Než se člověk vzpomene, ztratí přítomnost s příslibem budoucnosti. Daleko kratší život mají ale ti, kteří zapomínají na minulost, přičemž zanedbávají přítomnost a bojí se budoucnosti.¹⁹

Zajímavostí je, že Seneca považuje za zaneprázdnění i chvíle nečinnosti. Například ti, co prosedí své volno u holiče. Takové lidi víc rozhodí stav jejich vlasů než stav státu. Těmito pomíjivými věcmi se člověk ve své nečinnosti zaneprázdnjuje. Dále by se ve své nečinnosti neměl člověk zabývat „jalovými“ věcmi, zejména špatným výběrem studijního materiálu. Člověk by měl studovat filosofii, to je považováno Senekou jako správná nečinnost. Studium těchto filosofů nás nabádá k dobrému, a proto se jimi můžeme řídit a mít je za své vzory.

„Nikdy nebudou chybět důvody k neklidu, ať už šťastné, nebo nešťastné. Životem nás vlečou různá zaměstnání, klid od činnosti nebude skutečností, vždy zůstane pouhým přáním.“²⁰

O prozřetelnosti

Co se týká otázky prozřetelnosti, tak tu má, podle Seneky, na svědomí bůh, protože se o nás stará. Z toho důvodu musíme mít na paměti, že i dobrým lidem se stává neštěstí. Musíme se smířit s bohy, takové přátelství je totiž založené na ctnosti. Bohové oplácí dobré dobrým a nejlépe se chovají k nejlepším.

Žádné zlo nemůže postihnout dobrého člověka. To, co se jeví jako zlo (např. neštěstí), pokládá dobrý člověk za otužování sebe sama. Nebýt tohoto otužování není ani možné prokázat, zda je člověk dobrý a zda nabyl své pravé síly. Nejde o to, co všechno snášíme, ale jakým způsobem to snášíme. Člověku, kterému se dějí neštěstí, jsou pro dobrého člověka výhodné a takového člověka bychom nikdy neměli litovat. Podle Démokrita je nešťastnější ten, kdo ještě nikdy nezažil žádné protivenství.²¹

Pro člověka je výsadou, když se mu dějí pohromy a zla. Člověk, který toto nikdy nezažil, nemůže vědět, co všechno dokázal. Ne nadarmo se oslavují ti vojáci,

¹⁹ Srv. tamtéž, s. 175.

²⁰ Tamtéž, s. 178.

²¹ Srv. tamtéž, s. 188.

kteří jsou zjizvení z bitvy. Člověk by se neměl hrozit a bát pohrom a zel. Jakákoliv pohroma je příležitost pro ctnost.²² Paradoxem je, že i na toho, kdo se vyhýbá a žije na klidné cestě, jednou dojde. Podle Seneky se to děje bez výjimky. Důkazem je, že na nebezpečné akce ve vojsku jsou vybíráni ti nejstatečnější. Nemáme si říkat, že velitel špatně rozhodl, když nás vybral, ale máme říkat, že dobře rozhodl.²³ Bůh nejlépe ví, kolik toho může snést lidská přirozenost.

Někdo může namítat, proč to bůh dělá, že trestá dobré lidi. Naopak ti, kteří to považují za život, jsou potom nebojácní, otužilí, s klidnou myslí, neustále v pohotovosti a v činnosti, a hlavně dobří. Bůh přiděluje dobro dobrým a zlo zlým. Není větší spravedlnosti, když zlé lidi odmění bůh hanebnostmi a dobrým je vezme. Námaha přivolá ty nejlepší.²⁴ Netřeba se na to hněvat, protože všechno se děje podle jistého a navěky daného zákona. Je potřeba žít s osudem. Proto se někdy zdá, že se špatní mají dobře a dobří naopak trpí, ve skutečnosti je to naopak. Dobrým lidem, na rozdíl od těch špatných, odebral bůh všechna zla, chrání je a hájí je. Když si tedy někdo začne stěžovat na tyto zákonitosti, měl by si uvědomit, že dobří lidé mají štěstí v tom, že nepostrádají štěstí a mají k tomu ještě vyzbrojené duše, protože nebyli uchráněni před pohromami a jsou povzneseni nad zlo. Špatným lidem se naopak na první pohled daří, ale přitom se při první zkoušce odhalí, jak oškliví jsou pod vším tím vypůjčeným leskem, protože v nich není nic dobrého.

Člověk by měl bezvýhradně pohrdat chudobou, bolestí, smrtí a štěstěnou. Pokud by s těmito věcmi nechtěl bojovat, má právo utéct. Nejlepším takovým útekem je smrt. Důležité potom je se této smrti nebát, protože trvá jenom krátký okamžik.

O hněvu, kniha třetí

Seneca se v této poslední kapitole o hněvu zabývá samotným vymýcením hněvu, nebo jak ho alespoň udržet na uzdě a ovládnout jeho návaly. Pokud se jedná o menší hněv, nevádí, když je ovládnut na veřejnosti, ale pokud je hněv silný, je lepší ho ovládnout tajně, protože v tajnosti není tolik překážek, které by mohly člověka brzdit. Podle míry hněvu a povahy jednotlivce přizpůsobujeme míru, jak hněv ovládnout. Jakmile se hněv jednou dostane do lidské duše, smete i ostatní neřesti a

²² Srv. tamtéž, s. 193.

²³ Srv. tamtéž, s. 193.

²⁴ Srv. tamtéž, s. 196.

přítom zvětšuje svoji sílu. Hněv je jediný, který škodí zdraví. Ostatní neřesti škodí jenom našemu rozumu. Hněv se v lidském těle rychle vyvíjí a je také velmi odolný. I z malých podnětů může vyrůst hněv do největších rozměrů. Hněv dokáže postihnout každého bez ohledu na věk a druh lidí. Hněv je jediná vášně, která na rozdíl od ostatních vášní dokázala strhnout celé davy za jediným cílem.

Hněv by se měl kvůli své velké síle léčit. Aristotelés tvrdí opak a zakazuje jej odstranit (hněv je ostruha ctnosti).²⁵ Proto by se měla ukázat pravá podstata hněvu, jaká doopravdy je, odporná a divoká, tvořící stvůry z lidí. Podle Seneky by ctnost neměla mít za pomocníka tuto vášně, která mate uvažování. Doporučuje se zdržet se hněvu, protože se může stát, že mu sám člověk propadne, aniž by si to uvědomil. Hněv se dokáže vplížit do každého člověka a nikdo před ním není v bezpečí, ani ten nejdobromyslnější nebo od přirozenosti klidný a mírný člověk.

Největší důkaz ctnosti je ten, když člověka nedokáže nic podráždit. Lze toho dosáhnout, když nebudeme ducha zaměstnávat těžkostmi, které přesahují naše síly. Lehké věci či úkoly člověk zvládne snáz než ty těžké, přesahující. Nejdůležitější je proto znát sám sebe a své schopnosti a zaměřit je na to, na co můžeme a co jsme schopni udělat v reálné době a s reálnými možnostmi.

Dalším způsobem, jak se vyhnout hněvu, je snaha zabránit, abychom utrpěli křivdu. Křivdu člověk nedokáže snést. Doporučuje se proto žít s klidnými a vlídnými lidmi. Každý člověk nás nějakým způsobem ovlivňuje. Tak jak křivdy a špatnosti ovlivňují v nás to špatné, tak ctnosti ovlivňují a probouzí v ostatních to dobré. Pokud si člověk uvědomuje svůj sklon k hněvu, měl by se stýkat s těmi lidmi, kteří ho budou ovlivňovat k dobru. Je lepší, alespoň pro začátek, dát hněvu přestávku i za cenu toho, že nás dobří lidé zhýčkají. Člověk náchylný ke hněvu by neměl provádět příliš velkou duševní námahu, měl by se vyhýbat místům, která hněv podněcují, stejně tak by se měl vyhýbat velké fyzické námaze, protože je známo, že ti nejvíce vyčerpaní, jsou nejvíce náchylní ke hněvu (vyhledávají hádky, jsou podráždění, snadno se nechají vyprovokovat).

Nejlépe se člověk zbaví vášní, když si jich všimne v zárodku. Ti, kdo znají svou nemoc, dokáží ji rychle potlačit, než se stačí rozšířit. Člověk své vášně může rozdmýchat věcmi, co nás nejvíce rozrušují. Každý je náchylný na něco jiného (na jednoho působí urážka, na druhého zase lichocení). Právě proto, že na každého

²⁵ Srv. tamtéž, s. 78.

působí něco jiného, by člověk měl znát své slabosti, aby se před nimi mohl co nejvíc chránit.²⁶

Pokud člověk nechce být hněvivý, neměl by být zvědavý. Čím víc toho člověk hledá, tím víc propadá hněvu. Je lepší přejít každou narážku na svou osobu a nehledat, kdo ji vyřkl. Je známo, že si o to lidé často sami říkají, aniž by to chtěli a věděli o tom. Člověk se snadněji dostane ke hněvu než hněv ke člověku. Aby člověk nepropadl hněvu, nejen že by neměl být zvědavý, ale měl by také být ohleduplný k věku ostatních a měl by to přenechat času.

Při vymýcení hněvu je velmi důležité nenechat hněvivého člověka „řádit“, protože takový člověk chce, aby mohl dělat všechno. Člověk by se měl snažit nedat na sobě hněv znát, tak jako se Sókrates naučil svůj hněv transformovat do jiné podoby, která se jako hněv vůbec nejevila. Je dobré mít přátele, kteří nás budou odtahovat od hněvivých podkladů.

Hněv se velmi dobře pěstuje u mocných lidí. V jejich případě se s tím můžeme jedině vyrovnat. Z toho vyplývá, že ten, kdo dělá zlo na druhém, je daleko méně člověkem než ten, komu to zlo páchal. V případě mocných je hněv nad obvyklou mírou (např. Sulla popravil i otce popravených, prý aby je ušetřil truchlení). V příkladech mocných lidí je dobré vědět, kterým se vyhnout a kterými se řídit. Např. laskavost a umírněnost u Antigona (namísto popravení dvou vojáků, kteří ho pomlouvali, jim raději doporučil, ať jdou pomlouvat svého krále o kus dál).

Co se týče samotných urážek, je dobré odpouštět (chytřejšímu věřme, hloupému promiňme). Mladým lidem je třeba poskytnout čas, aby se napravili sami, když pochybí. K pravé velikosti patří nepocítit úder.²⁷ Seneca nás učí i respektovat ostatní lidi z jiných národů. Někomu se nemusí líbit zrzavé vlasy u severanů, ale měl by si uvědomit, že takové vlasy tam má skoro každý a neměl by se proto hněvat. Takový člověk má spíš problémy sám se sebou než s ostatními.

Když jde o to, jak se s křivdami vyrovnat, msta se nedoporučuje. Msta vede k dalším křivdám a hněvu. Lepší je si dosadit k takovým lidem, kteří nám ukřivdili, že nemají rozum, a proto je lepší se kvůli tomu nehněvat, jinak budeme hledat podněty křivd všude a může se stát, že nebudeme mít žádné přátele. Nejhorší přitom je, že křivdy, kvůli kterým se hněváme, nás spíš uráží, než poškozují. Když si pak hněv udržujeme, ještě ho tím zvětšujeme.

²⁶ Srv. tamtéž, s. 87.

²⁷ Srv. tamtéž, s. 103.

Lidé se také hněvají, když se domnívají, že jim byla způsobena nespravedlnost. Hněvají se neprávem na své přátele, kteří jim něco slíbili (Caesara zabilo víc přátel než nepřátel). Hněvají se na bohy za to, že nedostali víc. Mělo by se ale obráceně poděkovat za to, co člověk má nebo co dostal, než se hněvat a přemýšlet nad tím, co člověk nedostal a nemá. Člověk má očekávat s radostí to, co ho čeká. Seneca říká: „Cos dal, hodnotíš vysoko, co jsi přijal, nízko.“²⁸

Seneca radí žít k velkodušnosti. Když máme možnost použít hněv (např. zbičovat otroka), máme také právo se ho vzdát. Nad kdejakou urážkou se neohlížet, jinak ztrácíme energii.

Další otázka se týká peněz a „křiku“ kolem nich. Peníze štvou proti sobě rodinu. Nutí ostatní lidi kvůli nim pěstovat své neřesti. Podle Seneky peníze lidi korumpují. Seneca si je vědom, že na světě jsou důležitější věci než peníze, pokrmy, apod. Kvůli takovým věcem se dokážeme rozpálit a snažíme se o ně usilovat. Věci, které očekáváme a směřujeme k nim, nás taky mohou minout (např. očekáváme peníze ze závěti, ale nakonec je dostane někdo jiný). To, po čem toužíme, má malou cenu.

Pokud si nechceme od začátku nechat nakazit duši, musíme mít všechny smysly dovedné k pevnosti. Někteří takto činili, když si za svůj den zhodnotili své jednání a kladli si otázky, zda se v něčem nezlepšili. Pokud někdo takto neuvažuje a chce pomoci druhému, rázem se může stát, že nenapравujeme, ale urážíme. Důležitá není jenom sama pravda, ale také to, jestli ji druhá strana snese. Na druhou stranu dobrý člověk má radost z napomenutí, protože to bylo myšleno dobře, kdežto špatní nikoliv. Pokud chceme předejít těmto problémům, musíme si také podle toho vybírat společnost. I tak je důležité si uvědomit, že ať je společnost jakákoliv, musíme mnoho vytrpět. Občas se řekne něco, co se říct nemá (např. v opilosti), stane se něco, co se stát nemá (např. někdo zneváží svého hosta u stolu). Důležité je to brát takové, jaké to je, a raději se na to dívat z pozitivního hlediska.

Jakmile máme v duši pořádek, hněvivost buď necítíme, nebo jsme ji překonali. Každopádně, jakmile se jednou zvedne vlna hněvu, je zapotřebí nějaký čas počkat do doby, než tělo z hněvu ochabne, a potom ho léčit. Hněvivost může být radostí na druhé straně. Doporučuje svou zlobu stáhnout do sebe. Když se dva na

²⁸ Tamtéž, s. 109

sebe začnou hněvat, je to totéž, jako když se přilévá olej do ohně.²⁹ Pokud chce někdo jít proti vyššímu hněvu, je zapotřebí tvrdost.

Duši je zapotřebí dodat mír a klid. Z toho vyplývá, že bychom se neměli hnát za zbytečnostmi a snažit se, aby se na nás hezky vzpomínalo a aby nás lidé a národ ctili. Čas života je příliš krátký na to, aby ho člověk zahazoval ve vášních. Pořádek u sebe, znamená i pořádek u druhých. Čím víc člověk škodí a pěstuje vášně, tím víc se mu krátí život. Nemá cenu škodit druhému, protože on škodil nám. I když jsme v klidu nebo ve hněvu, stejně ten, kdo škodil, umře.

Útěšný list Polybiovi

Toto dílo se zabývá především tím, jak nejlépe zvládnout smutek nad ztrátou právě zemřelého bratra. Nejprve si je zapotřebí uvědomit, že je přirozené, že lidé odchází, že na světě je jen velmi málo věci trvanlivých a že co má svůj začátek, má i svůj konec.

Především si máme dát pozor na štěstěnu. Ta jako jediná ví, kam má udeřit. Smutek nepřináší žádnou výhodu a neprospívá ani nám, ani těm, po kterých se nám stýská. Štěstěna je na zemi proto, aby nám, mimo jiné, brala naše blízké a nahradila ho smutkem. Nemůžeme počítat s tím, že slzy zastaví právě ona, od toho je tu rozum. Na světě je mnoho důvodů pro pláč, ale i s ním je zapotřebí zacházet šetrně.

Dále, náš smutek neprospívá našemu nejbližšímu okolí a už vůbec neprospívá plnění našich povinností (např. služba císaři). Musíme ukázat naši sílu. Spíš než sílu chtít, ji máme dodat ostatním. Okolí je zrádné a jenom čeká, až uklouzneme. Sám náš zesnulý bratr by nechtěl, abychom nad ním nezřízeně truchlili. Pokud byl bratr šlechetný, slzy si nepřeje, pokud jím nebyl, tak si je nezaslouží.³⁰ Pokud nejsme schopni oprostít se od velkého přívalu smutku, máme alespoň předstírat pohodu, tak jako velitel vojska dodává sílu mužstvu, aby jim udržel morálku, byť je momentálně vystrašený.

Co dále uleví od smutku, mimo myšlenky na císaře a povinnost, kterou k němu máme, je pohled na božstvo.³¹ To učiníme studiem a četbou, zejména vážnějších textů, které nám spíše a lépe pomohou pochopit zákonitosti přírody a

²⁹ Srv. tamtéž, s. 115.

³⁰ Srv. SENECA, L. A. *O dobrodiních*. Přeložil Václav Bahník. Praha: Svoboda 1992, s. 331.

³¹ Srv. tamtéž, s. 334.

osudu než texty odlehčené nebo veselé (bajky, apod.). Na druhou stranu už sama chuť na něco veselejšího a odlehčenějšího naznačuje, že náš duch zesílil.

Musíme mít neustále na paměti, že ani truchlit nemá smysl, protože bratr už je na lepším místě. Na jeho odchod se máme dívat tak, že je ušetřen všech špatností a zel a že mu je dopřáno vrátit se tam, odkud přišel. To, že jsme ztratili bratra, není křivda, zvláště když jsme ztratili dobrého bratra. Je důležité si uvědomit, jaký život jsme s ním prožili a jaké se nám dostalo cti prožít část našeho života po jeho boku. Myslet na to, jaký život jsme s ním prožili, ne jaký bychom s ním mohli prožít, kdyby byl naživu. Zde je důležité mít na paměti, že příroda dala a příroda vzala. Co ztrátu bratra činí nepřirozenou, je nenasatná naděje lidského srdce.³² Příroda se nemusí nikomu zodpovídat a my bychom měli být takto k této myšlence vychovávaní. „Ze všech stran se nám nabízejí nesčetné příklady bratří rozloučených smrtí, lépe řečeno pomalu není vidět, že by dva bratři zestárli společně.“³³

Není nic horšího než svůj zármutek nahrazovat nevhodnou zábavou, provokovat jej odporným chováním plným špíny a sprostoty, nebo se utěšovat cizím neštěstím (tak jak tomu dělal Caligula, když mu umřela Drusilla). Je nemožné, aby člověk přestal být úplně smutný. Rozum je schopen dávkovat naši bolest a smutek. Máme dosáhnout takového stavu, aby nám přišlo hezké vzpomínat na zesnulého bratra a mluvit o něm, kdykoliv nás napadne. Máme myslet na to dobré v něm, co v nás probouzel, co pro nás znamenal.

³² Srv. tamtéž, s. 338.

³³ Tamtéž, s. 344.

2.2 Život a filosofie Marka Aurelia

Marcus Aurelius je posledním adoptivním římským císařem a je nazýván filosofem na trůně. Narodil se v roce 121 n. l. v Římě a umřel v roce 180 n. l. ve svém táboře u Vindobony. Marcus Aurelius byl adoptován císařem Antoniem Piem pro své zdatnosti a schopnosti, aby i on jednoho dne mohl vládnout. Otec mu zemřel velmi brzo, z toho důvodu se jeho výchovy ujal jeho děda. Ten ale také brzy na to umřel. Jeho matka mu umřela v době, kdy už byl na císařském dvoře. Jak říká, je alespoň rád za to, že mu matka umřela na blízku. Sám Marcus Aurelius neschvaloval sebevraždu, je to uhýbání od povinnosti, slabost nebo zbabělost. Sebevraždy se může dopustit jen ten, kdo nezná smysl života a smrti. Nejvýše lze připustit sebevraždu tam, kde už člověk nemůže sloužit ctnosti.

Marcus Aurelius je představitelem filosofického směru stoicismu v období zvaném nová stoa. Na rozdíl od svých předchůdců neklade důraz na logiku a fyziku, ale hlavně na etiku. Šlo mu hlavně o praktické využití celého stoicismu. Ještě než dospěl, mu bylo dopřáno velkého vzdělání u různých myslitelů tehdejší doby. Jeho prvním učitelem byl Bakcheius. Dále ho učili jenom stoikové: Iunius Rusticus, Appollónios z Chalkidy a Maximus. Sám Marcus Aurelius byl ovlivněn i učením Platónovým a Epiktétovým a často je také cituje ve svém díle.

Hovory k sobě

Dílo má celkem 12 kapitol (kniha). Marcus Aurelius nikdy nezamýšlel, že bude psát nějaké ucelené dílo, které známe pod názvem Hovory k sobě. Při svých válečných taženích si zapisoval různé poznámky, postřehy a myšlenky. Dokonce je známo, že si psal určitou část svých myšlenek i na našem území. Zajímavé je, že při jejich sepsání vycházel ze své rodiny, ze svého úřadu, ale také ze své vlastní osoby. Ve svém díle se zaměřuje na etiku a věnuje se praktické části filosofie. Nevýhodou jeho díla je, že i přes čtivost a jazykovou jednoduchost je toto dílo neucelené z hlediska tematiky a autor se často ve svých výrocích opakuje. Celkově se jeho dílo věnuje těmto tématům: smrtí, vlastní osobou, interakcí s lidmi, ctností, stvořením, přirozeností a osudem. Pochopitelně těch témat je daleko víc. Pro dosavadní uchopení postačí aspoň tyto, aby se mohl čtenář lehce zorientovat.

Kniha první

V první části se Marcus Aurelius věnuje díkům. Děkuje celé své rodině, všem svým přátelům, bohům, ale i lidem z jeho okolí, kteří ho nějakým způsobem ovlivnili a zformovali. Je zbytečné psát, za co všechno děkuje. Je toho vskutku mnoho. Už v této kapitole jsou možné vidět jasné náznaky stoické filosofie. Například pasáž o jeho otci. Při čtení této pasáže se někomu může zdát, že jeho otec už mohl být zván stoikem. Zbytečně se nevzrušoval, byl rozvázný, choval se slušně, odmítal pomíjivé vlastnosti. Další, co si je potřeba uvědomit, jsou právě ty díky, které Marcus Aurelius pronesl. Logicky si lze dosadit, že když děkuje za to, co mu lidi v průběhu jeho života poskytli, tak s tím souhlasí. Jak jinak by si uvědomil, že má za to děkovat, než tak, že s tím vnitřně souhlasil.

Kniha druhá

Dalo by se říci, že tato část se zabývá otázkou dobra a zla, predestinací a přirozeností. Při otázce dobra a zla, Marcus Aurelius nabádá, že člověk by měl být dobrý, protože je to jeho přirozenost. Kdo si osvojí být dobrý, nedokáže se hněvat, zlákat se k ničemu ošklivému či nepřátelit se. Kdyby se někdo takto choval, jednal by proti přírodě. Člověk by měl žít v souladu s bohy a v souladu s přirozeností, protože bohové nemají zlé úmysly a chtějí jen dobré. Není tedy důvod, proč se od nich odvracet. Bohové mají pro každého člověka jistý úděl a na nás je, abychom ho využili tak, jak máme, a v pravý čas. Proto je důležité konat své úkoly jako Říman a jako muž se svědomitou a nestrojenou opravdovostí, s vřelou láskou k bližním, nezávisle a spravedlivě a tak, aby se nadobro vyprostil z myšlení na všechno ostatní.³⁴ K tomu, aby člověk žil dobře, si stačí osvojit málo věcí a lze toho lehce dosáhnout. Naopak je těžké dělat něco z chťice nebo z vášně.

Dalším důležitým aspektem tohoto pojednání je nutnost chovat se tak, jako kdyby každý náš den byl poslední. Smrt je přirozená a nemá smysl se jí vyhýbat, ale naopak ji přijmout. Bohové pro nás přece chtějí dobro a po smrti nás nikam jinam uvrhnout nemohou. Člověk ztrácí jen svůj život, který se může jevit jako okamžik, protože ztrácí jenom přítomnost - to, co může pozbýt (minulost a budoucnost pozbýt nemůže).

³⁴ Srv. AURELIUS, M. *Hovory k sobě*. Přeložil Rudolf Kuthan. Praha: Gasset 2006, s. 15.

Lidská duše se podle Marka Aurelia snižuje v pěti případech, když není v souladu s přirozeností, když je oddána hněvu, když dává přednost nemoci a bolesti, když jednáme proti pravdě a když maříme svými skutky. To vede k jedné myšlence, aby se rozumné bytosti podřídily rozumu a řádu státu s nejctihodnější ústavou.³⁵ Lidský život je křehký a neustále v pohybu. Nejlepším průvodcem, aby nedošlo ke zmatku, je filosofie. Ta nás učí, že nemáme jednat, jak je uvedeno v těch pěti předchozích případech, že máme přijmout smrt, a že se vše děje ve shodě s přírodou, která není zlo.

Kniha třetí

Tato část začíná otázkou volného odchodu ze života. Jako důvod Marcus Aurelius udává to, že naše tělo a duše slábnou, čímž slábne i uvažování. Člověk by měl přehodnotit svůj stávající život, a pokud schopnost sebe sama ovládat uvadá, může člověk ze světa odejít.

Dále by člověk neměl přemýšlet o jiných, pokud to není obecně prospěšné. Přemýšlení o jiných oddaluje přemýšlení o nás. Když o sobě nepřemýšlíme, nedokážeme pak přesně někomu odpovědět, nač myslíme. Přemýšlení o sobě tvoří ctnostného člověka s ctnostnými myšlenkami. Veškeré naše počínání má být v duchu: „Stůj zpříma, nikoli zpřimován!“³⁶ Pokud je něco lepšího než ctnosti, můžeme se k tomu obrátit a užívat toho, pokud nic lepšího není, je třeba obrátit se k bohu v sobě samém a pouze toto jediné by mělo být v našem srdci. Tento způsob si můžeme zvolit zcela svobodně.

Člověk by nikdy neměl uznávat špatnosti, ale měl by dát přednost rozumu. Jen tak bere život takový, jaký je. Čistá je duše, je-li prosta zkaženosti. Člověk by se měl snažit žít v duchu těchto zásad a žít přítomností, protože vše ostatní je pomíjivé.

V momentě, kdy člověka přepadnou představy, měl by si o nich udělat jasný a přesný obraz, aby poznal jejich skutečnou podstatu. Na základě toho si uvědomíme, co je a co není ctnost, co přichází od boha a co ne.

Nakonec, co se týče povinností, když je člověk plní tak, jak má, bude mít šťastný život. Své zásady by měl mít člověk pohotové, aby chápal věci božské a lidské.³⁷ Člověk by měl mít také svůj cíl, a i když naše tělo, duše a rozum mohou být

³⁵ Srv. tamtéž, s. 19.

³⁶ Tamtéž, s. 22.

³⁷ Srv. tamtéž, s. 25.

použity špatně, dobrý člověk vítá osud, přijímá božstvo a je smířen se svým životním údělem.

Kniha čtvrtá

V této části se Marcus Aurelius daleko více zabývá svou vlastní osobou a smrtí. Namísto hledání místa, kam se uchýlit, se člověk vždycky může uchýlit do sebe samého, tam má totiž největší klid. Takovou činnost bychom měli dělat neustále.

Člověk je schopen projevovat dvojí ochotu, a to konat ve prospěch rozumu a ve prospěch přesvědčení, kdy jsme schopni změnit stanovisko. Máme přemýšlet v okamžiku a snažit se být dobrými, dokud můžeme. Lidé se snadno nechávají strhnout posmrtnou slávou, která je velmi pomíjivá, protože časem sláva opadne a nebude nikoho, kdo by si ji pamatoval. Neměli bychom se starat o budoucnost a vlastní prospěch, ale raději plně využívat darů přírody. Člověk je totiž tak hrozný, jak ho věci uvnitř a venku dělají hroznými.

Všechno na světě je krásné samo o sobě, a jakýkoliv další názor ohledně krásy je zcela irelevantní.

K tomu, abychom žili radostně, stačí konat málo věcí - to, co žádá rozum. Představy o zlu jsou pořád jen představy. Když je přestaneme vytvářet, bude vše dobré, protože zlo nemá svůj kořen.

Může se stát, že se dozvíme, že máme druhý den umřít. Je zbytečné se zdráhat a žádat odklad. Není v tom totiž žádný rozdíl. Lidé by měli brát smrt takovou, jaká je. Netruchlit nad mrtvými, protože vše lidské je dočasné a nicotné. Daleko lépe se vyplatí žít v souladu s přírodou a s životem se raději rozloučit v dobrém. Když se nám něco přihodí, měli bychom být pevní jako útes a raději než bédovat, děkovat za to, že se nám to stalo a být šťastní, že to neseme statečně.

Kniha pátá

V této části se Marcus Aurelius opět věnuje své vlastní osobě, ale více v interakci s ostatními lidmi.

Člověk by měl už od probuzení plnit své povinnosti, protože je to naší přirozeností. Je snadné najít duševní pohodu a zahnat zlé představy. Člověk má také mnoho příležitostí osvědčit své ctnosti, má k tomu totiž dostatek vloh i způsobilosti. Když se nám něco nedaří, je potřeba nevzdávat se a dál se snažit, aby se to podařilo,

a přitom být rád za to, co se zatím povedlo. Správný postup a správné činy jsou důkazem rozumu a umění dobře myslet.

Člověk by se měl pouze zabírat tím, co se týká jeho lidské přirozenosti. Z představ se odvíjí naše smýšlení, proto je zapotřebí pěstovat si dobré představy. Věci kolem se nás nedotýkají, pokud to my sami nedovolíme. Co neškodí obci, neškodí ani jednotlivci.

Když nám někdo ubližuje, je to jeho smýšlení, které nezměníme, ale my máme smýšlení podle vůle vesmírné přírody. Člověk by měl respektovat tělesné dispozice druhého a nehněvat se na něho, raději ho napomenout. Někdo přemýšlí nad životem po životě, což je zcela špatně, poněvadž takový život už máme zde na zemi. Na jakémkoliv místě na zemi mám šťastný úděl. Šťastný úděl se rovná dobrý úděl, dobré úděly jsou dobré sklony, dobré snahy a dobré skutky.³⁸

Kniha šestá

Tuto část Marcus Aurelius věnoval více otázce ctnosti a úskalím, když se jí nebudeme držet.

„Nejlepší způsob odplaty je neodplácet špatné špatným.“³⁹ Největší potěšení je vědomí, že při veškerém našem konání máme neustále myšlenku na boha. Pokud se stane, že budeme mít vnitřní nerovnováhu, doporučení je se ponořit do sebe samého. Jedině tak opět dosáhneme souladu. Veškeré věci bychom měli znát v jejich pravé podstatě a nebrat ohled na pěkný zevnějšek.

Dráha ctnosti je těžko pochopitelná, na rozdíl od dráhy prvků, protože ctnost je obohacena o božskou podstatu.

To, co je dosažitelné pro druhé, je dosažitelné i pro nás. Člověk je schopný měnit názor, pokud bude důkaz přesvědčivý. Kdo se rád nechá poučit, žádnou škodu neutrpěl. Ke všem nerozumným bytostem se máme chovat s rozumem, ke všem rozumným bytostem se máme chovat společensky.⁴⁰ Osud nás spojil s jistými událostmi a lidmi, proto je musíme opravdově milovat.

Na věci (dobro či zlo), které nejsou v naší moci, se nemáme hněvat, a ty, které jsou v naší moci, máme přijmout a neobviňovat ostatní a bohy. Bohové o

³⁸ Srv. tamtéž, s. 49.

³⁹ Tamtéž, s. 50.

⁴⁰ Srv. tamtéž, s. 54.

každém rozhodli, co se má každému stát, a člověk by to měl přijmout. Marcus Aurelius říká, že si nedokáže představit nerozhodného boha.⁴¹

Pokud se chceme potěšit, můžeme se kdykoliv inspirovat od ctností lidí kolem nás. K tomu by měl ještě být člověk spokojen sám se sebou a se svým tělem.

Kniha sedmá

Tato část se více zabývá interakcí mezi lidmi, i když klade velký důraz na vlastní osobu (obdobně jako v knize páté).

Každý má takovou cenu jako to, oč usiluje. Pokud o něco budeme usilovat, máme si klidně nechat pomoci. Máme přijmout to, že na něco nestačíme. Důležité je, že naše činnosti směřují k obecnému dobru.

Zajímavá je myšlenka, kterou Marcus Aurelius pronesl ohledně společnosti. Tvrdí, že je důležité být údem v soustavě rozumných bytostí, nikoliv tvrdit, že jsme jenom částí celku. To prý dokazuje, že nemilujeme bližní ze srdce, že konáme dobrodiní z povinnosti a že neděláme dobře sami sobě, když nekonáme z vlastního přesvědčení.⁴² Naše tělo je neustále vystavené zlu, ale o zlo se jedná jenom tehdy, pokud si to budeme připouštět. K tomu je zapotřebí si dále uvědomit, že duše není tělesně spjata s naším tělem, a z toho důvodu si musíme osvojit myšlenku, že duše je schopna fungovat nadále, i když se něco stane našemu tělu.

Ten, kdo se hněvá, zcela odporuje přírodě. Když se někdo vůči nám proviní, musíme si uvědomit jeho povědomí o dobru a zlu, a pokud se naše úvahy o dobru shodují, můžeme takovému člověku odpustit, ale pokud se naše úvahy o dobru rozcházejí, máme být raději shovívaví k chybujícím. Marcus Aurelius tvrdí, že dobře činit a sklízet hanu je úděl královský.⁴³

Není dobré, když jenom náš obličej naslouchá příkazům duše. Duše by se měla také řídit sama sebou. Než se ohlížet na ostatní, máme si vytyčit jasný cíl, který je dán přírodou. Kdykoliv se nám něco stane, je lepší mít na paměti, že se to děje i ostatním a co to pak s lidmi udělalo. Proto je na místě se toho vyvarovat a raději se zaobírat tím, jak toho lépe využívat. Co se týče bolesti, je jenom tak silná, jaké připustíme její meze (Epikúros).

⁴¹ Srv. tamtéž, s. 59.

⁴² Srv. tamtéž, s. 64.

⁴³ Srv. tamtéž, s. 68.

„Měj se na pozoru, aby ses k nelidům nechoval podobně jako nelidové k lidem!“⁴⁴

Kniha osmá

V této části se Marcus Aurelius (když pomineme to, co už zmínil v předchozích kapitolách) nadále věnuje otázce stárnutí (viz také kniha třetí) a spokojenosti.

Máme brát na vědomí, že i když jsme už staří a přitom jsme dosud nežili podle zásad přirozenosti, můžeme začít zbytek života žít v duchu přirozenosti. Můžeme kdykoliv obrátit list.

Spokojenost je vyjádřena poměrem, jak se nám daří. Čím více zapojíme náš rozum, tím víc se odvracíme od zla (klamných představ apod.). Jedna z možností, jak se řídit naším rozumem, je být obecně prospěšným a přijímat obecné zákonitosti (vesmír) takové, jaké jsou, tj. také věci přijímat skromně a bez řečí se jich vzdávat. S každým člověkem, bez ohledu na postavení, máme mluvit důstojně, nikoliv přepjatě, a vyjadřovat se přirozeně.⁴⁵

Zajímavé je další přirovnání Marka Aurelia o tělu bez končetin(y) nebo bez hlavy. Takové tělo připodobňuje lidem, kteří se odvrací od dobra. Z toho důvodu je lepší se neodtrhovat od dobra, a když už se tak stane, pořád máme šanci se vrátit zpátky k celku. Vše, co se nám lidem přihodí, je lidské, proto bychom si měli uvědomit, že je to přirozené a je zapotřebí to přijímat bez jakýchkoliv průtahů.

Kniha devátá

V této části je velká pozornost věnována otázce vyrovnanosti lidského ducha, jak v otázce smrti, tak i v otázce hříchu.

Člověk, který křivdí, nežije podle přírody a hřeší na ní. Takový člověk je zlý, hledá rozkoše a vášně, a přitom nejvíc svým jednáním škodí sám sobě. Hřešit ale může i dobrý člověk, protože naopak hledá strasti. Proto je třeba mít na paměti, že pokud chceme žít v souladu s přírodou, měli bychom se chovat stejně ke strastem, vášním, smrti i životu.

⁴⁴ Tamtéž, s. 72.

⁴⁵ Srv. tamtéž, s. 80.

Člověk by měl přijímat smrt, zvláště v době, kdy svět rapidně směřuje do záhuby. Může se totiž stát, že takový svět pak bude ovlivňovat i nás a pak snáz zapomeneme na sebe.

Nemáme se ani modlit k bohům, protože to, co chceme od bohů, už sami od nich máme k dispozici. Bohové buď mohou, nebo nemohou. Když mohou, můžeme tím pádem i my.

Kniha desátá až dvanáctá

V těchto kapitolách se Marcus Aurelius nejvíce zabývá otázkou toho, jak být dobrý a jak toho dosáhnout.

Každou dobrou vlastnost, kterou získáme, si musíme hlídat. Jakmile ji ztratíme, musíme ji okamžitě získat zpátky. Dobrý člověk vše přijímá bez řečí a je si plně vědom toho, že příroda dává i bere. Dobrý člověk nevykládá, jaký by měl být dobrý člověk, ale dobrým člověkem je. Dobrý člověk také nedá na ostatní, když mu tvrdí, že není dobrý nebo že není přirozený. Řídí se totiž vlastní mocí a ne mocí ostatních.

Dobrý člověk má prospěch i z toho, že vykonal něco prospěšného, a radí jen tehdy, pokud se tím sám řídí. Obráceně by to člověk dělal z jistých úmyslů, nikoliv z vlastního přičinění. U dobrého člověka je upřímnost automatická a vyznačuje mu přímo z očí. Netřeba ji konat, pokud je člověk milující (dobrý). Dobrý člověk by měl mít také před sebou jasný cíl založený na dobru a všeobecném blahu.

Pokud se někdo zeptá dobrého člověka, jestli jsou bozi, když na ně tak věří, odpoví mu, že nejsou zrakem viditelní a že duši také nevidí, i když ji cítí.⁴⁶

Povahu díla Marka Aurelia a celé stoické filosofie dobře vystihuje tento citát od Sókrata:

„Co chcete? Mít duše tvorů rozumných nebo nerozumných?“

„Rozumných.“

„Jakých rozumných, řádných nebo špatných?“

„Řádných.“

„Proč tedy o ně neusilujete?“

„Protože je už máme.“

„Pročpak se tedy přete a sváříte?“⁴⁷

⁴⁶ Srv. tamtéž, s. 126.

⁴⁷ Tamtéž, s. 119.

3. Závěr

V celé této bakalářské práci jsme se detailně seznámili se stoickou filosofií. Víme, co ji předcházelo, známe její vývoj, a čím se zabývala. I když jsme schopni nalézt významné představitele stoické filosofie už ve starém Řecku, stala se známější až ve své podobě římského období. Z výše uvedených informací můžeme usoudit, že největšími velikány byli Epiktétos, Seneca a Marcus Aurelius. Hlavní význam této práce spočívá v soustředění se na filosofii Marka Aurelia a Seneky. I když je velmi těžké pojmout celou jejich filosofii, můžeme alespoň v základních bodech najít, v čem se Marcus Aurelius a Seneca shodují a v čem se naopak rozcházejí.

Marcus Aurelius se nejvíce zabýval ve svém díle těmito tématy: smrtí, vlastní osobou, interakcí s lidmi, ctností, přirozeností a osudem. Seneca se k tomu ještě věnoval logice a fyzice. Jejich témata se víceméně překrývají, ale rozdíl je v tom, jakým způsobem se k těmto jednotlivým tématům vyjadřují. Jedno z nich je třeba dobrovolný odchod ze života. Seneca považuje dobrovolný odchod ze života za jedno z možných řešení. Např. když člověk začíná stárnout a začíná si všimnout, že se zhoršuje jeho psychický i fyzický stav, je pro něj smrt vysvobozením, protože by se jeho potíže mohly ještě více prohloubit a mohl by tak nad sebou ztratit kontrolu. Marcus Aurelius se k tomuto tématu vyjadřuje podobně, jen s tím rozdílem, že sebevraždu odmítal, považoval ji za únik před povinnostmi. Pouze pokud doba nebo stav člověka směřují k rapidnímu zhoršení, má člověk právo dobrovolně odejít ze života. Ještě v takovém případě může člověk odejít ze světa, pokud nechce nadále bojovat proti štěstěně.

Další příklad jejich odlišného výkladu je otázka hněvu. Jejich názory se vesměs shodují, s tím rozdílem, že se Seneca každé problematice věnoval zvlášť a Marcus Aurelius naopak působí dojmem, že si zapisoval proud svých myšlenek. I obsáhlost počtu děl Senekových daleko převyšuje Marka Aurelia. Co opravdu stojí za vyzdvihnutí, je Útěšný list Polybiovi, protože je z výše uvedených nejpraktičtější. Etika je sice zaměřena na praktické využití, ale jedná se pořád o teorii, a v průběhu čtení jednotlivých děl lze dojít k názoru, že je stoická etika má obecnou platnost, ale její specifikou je to, že klade velký důraz na lidskou vůli. Z toho důvodu se „Útěšnému listu Polybiovi“ dostává speciální pozornosti. Jedná se totiž o určitý návod, jak se vyrovnat se smutkem nad ztrátou člena v rodině (konkrétně bratra), a

přítom se opírá o stoické zásady, ačkoli ještě sám Seneca na konci tohoto díla píše, že nemusí být tím správným rádčem.

I když se Seneca a Marcus Aurelius zabývali víceméně stejnými tématy s různým pojetím, přesto lze najít minimálně jeden významný rozdíl, a to jakým způsobem se oba filosofové vypořádávají s otázkou boha. Seneca uvažuje pouze o bohu ve spojení s přirozeností. Marcus Aurelius naproti tomu uvažuje ve svém díle ještě o vesmíru. Díky tomuto pojetí může se Marcus Aurelius jevit jako bližší moderní vědě. Samozřejmě to nelze brát doslovně, ale už jenom to, že se Marcus Aurelius opírá i o vesmír, je z dnešního pohledu reálnější než Senekovo pojetí bez vesmíru.

Seneca ve svých dílech působí jako rádce, vychovatel a někomu může připadat i jako moralista. Marcus Aurelius naopak vzbuzuje ve svém díle sebevědomí silného panovníka a plnítele svých povinností. Daleko více je zřejmé, že ve svém díle Marcus Aurelius mluví sám k sobě, na rozdíl od Seneky. Dá se říct, že se Marcus Aurelius sám v sobě snažil najít i odpovědi. Klade si otázky a zároveň si na ně zodpovídá. V Senekově dílech to spatřit nelze. Seneca daleko více může působit, jako by všechno, o čem píše, už dávno znal, a teprve potom o tom pojednává.

Kdokoliv, kdo si vybere Seneku nebo Marka Aurelia, popřípadě i jiné stoiky, nikdy neudělá špatné rozhodnutí. Filosofie stará přes 2000 let má i dnes mnoho co nabídnout. Tato bakalářská práce byla hlavně vypracována na základě témat z díla Marka Aurelia v porovnání s téměř shodnými tématy z děl Seneky. Právě díky tomuto pojetí bakalářské práce lze vyvodit, že i dnes je stoická filosofie velmi aktuální. Bude-li někdo říkat, že v současné době je málo vzorů, ke kterým lze vzhlížet, je stoická filosofie a moudrost jednou z těch, kterými se můžeme řídit ve svém životě.

Použitá literatura:

- 1) SENECA, L. A. – BAHNÍK, V. *Slova tesaná do mramoru*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad 2000. 105 s. ISBN: 80-7021-438-4, 79. s
- 2) SENECA, L. A. – BAHNÍK, V. *O dobrodiních*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992. 376 s. ISBN: 80-20501-68-1
- 3) SENECA, L. A. – BAHNÍK, V. *O duševním klidu*. 2. vyd. Praha: Arista, 2004. 394 s. ISBN: 80-86410-43-9
- 4) SENECA, L. A. – HRŮŠA, J. *Seneka vychovatel a utěšitel*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1995. 240 s. ISBN: 80-85619-42-3
- 5) NOVOTNÝ, Z. *Jak (se) učit filosofii*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc s.r.o., 2004. 143 s. ISBN: 80-7182-179-9
- 6) AURELIUS, M. *Hovory k sobě*. 9. vyd. Praha: Gasset, 2006. 149 s. ISBN: 80-80368-24-7
- 7) AURELIUS, M. *Hovory k sobě*. 6. vyd. Praha: Svoboda, 1975. 196 s. ISBN: 25-009-75
- 8) HRŮŠA, J. *Moudrost stoika Epiktéta*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1996. 155 s. ISBN: 80-71980-47-1
- 9) STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*. 8. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. 653 s. ISBN: 97-8071952-060
- 10) TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*. 2. vyd. Praha-Litomyšl: Ladislav Horáček-Paseka, 1999. 376 s. ISBN: 80-7185-243-0
- 11) RIST, J. M. *Stoická filosofie*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1998. 343 s. ISBN: 80-86005-06-5
- 12) MĚŠTÁNEK, T. *Poznámky k dějinám filozofie*. 1. vyd. Praha: Bílý slon, 1992. 103 s. ISBN: 80-900794-7-4
- 13) PIERING, J. Cynics. *Internet Encyclopedia of Philosophy* [online]. 2006. Duben 2006 [cit. 2011-04-30] Dostupný z WWW: <<http://www.iep.utm.edu/cynics/>>
- 14) CARR, N. Antisthenes. *Encyclopædia Britannica* [online]. 2011. Duben 2011 [cit. 2011-04-30] Dostupný z WWW: <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/28619/Antisthenes>>
- 15) NĚMEC, P. Stoicismus. *Seminární práce*. 2004, letní semestr, 7.5. 2004, s. 9
- 16) CARLYLE, A., MCILWAIN, C. Stoic natural law. *Natural Law* [online]. 2011. Duben 21 2011 [cit. 2011-05-01] Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Natural_law#Stoic_natural_law>
- 17) TŮMA, R. Marcus Aurelius (161-180). *Římské císařství*. [online]. 2004. Září 10 [cit. 2011-05-02] Dostupný z WWW: <<http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1482>>
- 18) POLÁŠEK, M. Lucius Annaeus Seneca. *Seminární práce*. 2004, první pololetí, 19.12. 2004, s. 18
- 19) ŘÍHOVÁ, J. Epikúros versus stoikové. *Diplomová práce*. 2008, letní semestr, 19.4. 2008, s. 131

Anotace bakalářské práce

Jméno a příjmení:	Karel Chladil
Katedra:	Katedra společenských věd, PdF UP Olomouc
Vedoucí práce:	Doc. PhDr. Zdeněk Novotný, CSc.
Rok obhajoby:	2011
Název práce:	Aktuálnost stoické filosofie
Název práce v anglickém jazyce:	The Recency of the Stoic Philosophy
Anotace práce:	Práce je zaměřena na stoickou filosofii a je rozdělena do dvou hlavních částí. První část se zabývá stoickou filosofií a druhá část dvěma stoickými filosofy z doby Římské, Senekou a Markem Aureliem. Na závěr je stoická filosofie zhodnocena z dnešního pohledu.
Klíčová slova:	Marcus Aurelius, Lucius Annaeus Seneca, Epiktétos, kynismus, stoicismus, logika, fysika, etika, stoa, stoický přirozený zákon, asketická morálka
Anotace v anglickém jazyce	The thesis deals with the stoic philosophy and is divided into two main chapters. The first chapter deals with the stoic philosophy and the second chapter deals with two stoicists from the Roman period, Seneca the Younger and Marcus Aurelius. In conclusion, the stoic philosophy is reviewed from today's perspective.
Klíčová slova v anglickém jazyce:	Marcus Aurelius, Seneca the Younger, Epictetus, cynicism, stoicism, logic, physics, ethics, stoa, stoic natural law, asceticism
Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	31 stran
Jazyk práce:	Český jazyk